

... of the world. And if ye were it by talle. if you it dole had done sal...
to everlastinge lyfe. And you it ylle had done sal go to everlastinge fyre.
May sayd your leddes folth god wil not sayne you it he byght so dore.
And it seemd as it dor for you it saynt paulo sayd. Wey wylfomde hower
saluos figy. it is god wil it al men be safed. Bot, of mynd standyng is it



... your doctores byddo. it is he wil do be safe
if do do it is to anye saluacion god wil it do
helps of selfe to a soule heke. it is a gode wil.
for it men a gode wil may no man be safed
for oght it he may do. yf a man do a fracciond
wilt syn agayns god. if god sayne hy for
pat hy. he dos hym no damage. bot he do
hys rightnes. as hadc docten sayd. unto ye
for his syn. it is no damage done hy. for he
chese it he had. gods. it is a gode wil.
mon it be safe. Wey ab uas reat hower. it reli
more. bonu. it is a gode wil. it is a gode wil.

Karáth Tamás:

“Altum Sapere”

*The Risks of the Authority and Responsibility of Knowledge
in Late Medieval English “Extramural” Literary Texts*

... god. or to yll. he sett before man lyfe. it
... so he wil safe hy sal be gyf
ye gode t take po yll. if he be day
safe to dayte. for he hy safe chese
is agayns gods rightnes pat li.
synful + rightnes illyke. And in
ye god wil not it be so. bot if ye
nes hy to helle. Of your same ma
it desyred pat al mon dar safed. in
hys. he do sayne no synful to be

A doktori disszertáció tézisei

2008

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Irodalomtudományi Doktori Iskola

Dr. Kenyeres Zoltán DSc

Angol Reneszánsz és Barokk Irodalom
Program

Dr. Géher István CSc

Témavezető: Dr. Halácsy Katalin PhD

A bírálóbizottság tagjai:

Dr. Géher István CSc, elnök

Dr. Kantik Ghosh PhD, opponens

Dr. Klaniczay Gábor DSc, opponens

Dr. Kethleen Dubs PhD, bizottsági tag

Dr. Kiricsi Ágnes PhD, titkár

A DISSZERTÁCIÓ FOGLALATA

Disszertációm a XV. századi Anglia akadémiai világán kívül rekedő – „falakon túli”, de az intézményes tanításra közvetlenül reflektáló - szövegekben tanulmányozta a tudásról, tekintélyről és bölcsességről örökölt és kialakított vélekedések korabeli változásait. A szakirodalom e korszakot egybehangzóan a szellemi és kulturális konzerválás és stagnálás fogalmaival jellemzi, melyben különös hangsúlyt kap az egyházi cenzúra, az újdonsággal szembeni bizalmatlanság és a szellemi intézményrendszer burkolt félelmei a reform és változtatás gondolatától. Ezzel szemben Kathryn Kerby-Fulton egy olyan világot mutat be *Books under Suspicion* [Könyvek a gyanú árnyékában] c. művében, melyben – a cenzúra és látomásirodalom bonyolult hálójában - a kultúrának sokoldalúbb és megengedőbb képe sejlik fel, mint ahogy ezt a korszak paraméterei sejtetni engedték, s ezzel együtt az intézményes vallástól elkanyarodó nézetek is többféle megítélés alá estek, mint ahogy azt érzékeltetni szerettem volna.¹ E gondolatok nyomán megállapíthatjuk, hogy a tudás és a szellemi útkeresés természetének és céljának átgondolására tett kísérletek hasonló, de korántsem azonos sémát követő esetei sem kényszeríthetők be a korszakot leíró kategorikus megállapítások mögé.

Kerby-Fulton észrevételeit munkámban egy rokon terület vizsgálatának tanulmányaival is igazolva láttam, melyekben az akadémiai világon kívül keletkezett, de szorosan annak módszereihez és észleléseihez csatlakozó szövegek tudásról alkotott elképzeléseit tártam fel. E szövegek – az érvelés látszólagos uniformitása ellenére (azaz a diskurzus szervező eleme Szt. Pálnak a rómaiakhoz írt levelének részlete, amely a mérvadó egzegetikai hagyományban a szabadon haladó intellektuális keresés tilalmával lett egyenértékű) – éppen olyan kísérleteknek tekinthetők, melyek átszabják, újraírják, de legalábbis átgondolják e tilalmakat vagy azok mibenlétét. A Szent Pál-i témát (Róm. 11:20) középpontba állító szövegek párhuzamos olvasatából világossá vált, hogy szerzőik a bibliai passzus megidézésével nem egy már konvenciónak számító egzegetikai értelmezéshez kívántak csatlakozni, hanem éppen ennek az értelmezési hagyománynak az építőköveiből szándékoztak egy a szellemi tabukat megkérdőjelező diskurzust felépíteni.

Munkám bevezetőjében felvázoltam a Róm. 11:20 jelentőségét a későközépkori szellemi szabadsággal és tilalmakkal szembeni attitűdök kialakulásában. Carlo Ginzburg inspiráló cikke megállapítja, hogy az emberi és isteni szférát szétválasztó, az emberre megállapított kötelező érvényű erkölcsi normák az idők folyamán fokozatosan összeolvadtak

¹ Kathryn Kerby-Fulton, *Books under Suspicion: Censorship and Tolerance of Revelatory Writing in Late Medieval England*. (Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 2006), p. 396.

az ember szellemi magatartását meghatározó alapvetésekkel, melynek következtében a kezdeti ösztönös istenfélelem (a transzcendens titkaitól való borzongás) áttevődött a szellemi útkeresésekre. Annak ellenére, hogy a korszak szellemi légkörét meghatározó intézményrendszer – a Wyclif által javasolt alternatív szövegértelmezési módszerek, illetve e módszereknek az akadémiai közegbe való beemelése tett magányos kísérletek után – továbbra sem volt hajlandó a tudás általuk definiált és határok közé szorított értelmezéséből engedni, meglepő azoknak a szövegeknek a száma, melyek látszólag „biztonságos” műfajokban, formákban és tartalmakban térnek vissza a „Noli altum sapere” intelmével asszociálódott tilalmak újragondolásához. Nem az akadémia és a falakon kívüli világ határainak feszegetése a nyilvánvaló cél, hanem kevésbé kézzel fogható határok, mint pl. a szerzői tekintélyt és önállóságot megkötő láthatatlan tilalmak, átlépése.

A disszertáció korpusza tehát annak az egyetlen kritériumnak a figyelembe vételével állt össze, hogy az akadémiai világon kívül a korszak mely szövegei idézik vagy parafrázálják a kérdéses Szent Pál-i passzust, érveléseikbe ágyazva. Nyilvánvaló, hogy legelőször a középanyol Újszövetség-fordításokban és glosszákból kristályosodnak ki a Róm. 11:20 körüli értelmezési viták, lehetőségek és problémák, hiszen e fordításoknak nemcsak nyelvi-szemantikai szinten kellett állást foglalniuk a „sapere” ige elsődleges tartalmáról (a 11:20 passzus „Noli altum sapere” és a 12:3 passzus „plus sapere quam oportet” kifejezéseiben). A disszertáció fő fejezeteit alkotó szövegelemzések azonban más típusú szövegekkel foglalkoznak, melyeket – a Róm. 11:20 evokációján kívül – látszólag nem sok minden köt össze. Egy műfajilag és formailag változatos csoportról van szó, melyek az irodalmi alkotás három – a korban szabadabb – területét képviselik: a misztikát, a színházat és az akadémiai világon kívül zajló vitairodalmat.

Az első fejezet célja a korpusz bemutatása volt, előrevetítve azokat a szövegváltozatokkal, kéziratokkal és keletkezési körülményekkel kapcsolatos problémákat, illetve a szakirodalomban felbukkanó ellentmondásos értékeléseket, amelyek a későbbi elemzésekhez kapcsolódtak. Már a disszertáció gerincét alkotó egyes művek – Suso *Horologium Sapientiae* c. traktátusának középanyol fordításai, a *Wisdom* [Bölcsesség] c. moralitás, a Krisztus a zsinagógában témáját feldolgozó misztériumjáték az *N-Town ciklusból* és a Reginald Pecock püspök írásai körül fellángoló vita egyes állomásait képviselő szövegek – bemutatásakor nyilvánvaló volt, hogy mindegyik egy olyan tág, a többiekhez is több szálon kapcsolódó kontextust határoz meg, ami elkerülhetlenné tette a közvetlen holdudvart alkotó egyéb irodalmi művek figyelembe vételét. Így Suso angol fordításának háttéréhez segítségül

hívtam a XIV. századi angol misztikus hagyomány kulcsszövegeiben fellelhető iskola-toposzokat.

Hasonlóan, a harmadik fejezetben a *Wisdom* c. moralitás első jelenetét a Susóra reflektáló alkotások tágabb körébe helyeztem, és a vizuális értelmezés lehetőségeit is bevonva értelmeztem a Szent Pál-i tabukat. E fejezeten belül a moralitás színpadi megoldásait részletező elemzését egy XV. századi, Suso-fragmentumot is tartalmazó illusztrált kézirat ikonográfiai elemzése követi. Ruth Nisse közelmúltban kiadott tanulmánykötete hívja fel figyelmünket arra, hogy a későközépkori színház és városi drámai reprezentációk milyen komoly lehetőséget kínáltak helyi szinteken a nagyobb struktúrák által meghatározott (szöveg/Biblia-)értelmezési normák és kódok alternatíváinak megteremtésére.² Ennek fényében nem meglepő, hogy a korpuszban helyet kapott egy misztériumepizód is. Az N-Town epizódot a többi középanyol misztériumciklus megfelelő részleteivel állítottam párhuzamba, hogy az összehasonlítás révén is rávilágíthassak az előbbi különleges témakezelésére és a tudás tematikájának a korpusz többi szövegével összevethető ábrázolására.

Végül a Reginald Pecock alakja és tevékenysége körül kibontakozó vita szövegei tekinthetők a legnagyobb kiterjedésű, intertexteket és kereszthivatkozási rendszereket felhalmozó hálónak, amit talán a vita dialogikus természete is előre sejtetett. A polémia több szövegre is kiterjedő rekonstruálása (mint pl. a *Meditationes Vitae Christi* Nicholas Love középanyol fordításában, Thomas Netter of Walden *Doctrinale Antiquitatum Fidei Ecclesiae Catholicae* monumentális alkotása, melyben a Katolikus Egyház álláspontját foglalja össze az 1420-as években, Thomas Gascoigne *Liber Veritatum* c. teológiai enciklopédiája vagy Reginald Pecock fennmaradt művei) az előző fejezetekben feltárt központi problémákra tért vissza (Lollard értelmezési alternatívák, szerző-szerzőség és tekintély, a Róm. 11:20 tartalma az egzegetikai hagyományon kívüli szövegekben).

A szövegek elemzéseiből kitűnt, hogy a szerzők – még ha óvatosan távolodnak is el a Róm. 11:20 passzusával egyenértékűnek tartott tabuktól – saját alkotásaikra, illetve szerzői stratégiáikra nézve nem fogadták el e tabu érvényét. Bár többségüket nem az akadémia bírálata motiválta, az intézményes világ metaforáinak, allegóriáinak felhasználásával, melyekkel egy hivatalos támogatást nem élvező szerzői tekintélyt igyekeztek megalapozni, közvetve azt a kérdést is feszegették, hogy mennyiben képes az intézményes tekintély világa a maga által meghúzott határokat és normákat kifelé is érvényesíteni. Az akadémián belüli és

² Ruth Nisse, *Defining Acts: Drama and the Politics of Interpretation in Late Medieval England*. (Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 2005), passim.

azon kívüli két szellemi világ határának újradefiniálását erőteljesebben sürgetik azok a szerzők, akik maguk is a határterület keresőinek vallották magukat, vagy a szellemi útkeresés újabb szakaszaiba lépve, intézményes élményeik kitörölhetetlenek lettek (pl. Suso vagy Richard Rolle). Ennél is radikálisabban vetődik fel a két határ problémája a Peacock-vitában: a püspök egyik fő riválisa, Thomas Gascoigne érvelését azért veti latba, hogy megingassa Peacock akadémiai tekintélyét (illetve odatartozását), s ezáltal semmissé tegye Peacock doktrinális vagy pasztorációs állásfoglalásait mint akadémiai disputára alkalmatlan véleményeket.

Ugyanakkor a Róm 11:20 passzusának értelmezésbeli eltolódásai messze nem rajzolnak le egy egyenes irányú folyamatot, mely a tabu elfogadásának megkérdőjelezésétől annak teljes eltüntetéséig, illetve ezzel együtt a korábbi akadémiai paradigmák leváltásáig vezetett volna. A Szent Pál-i témába való beleragadás azt is jelzi, hogy az akadémián kívüli szellemi élet rendkívül fogékony és érzékeny volt az intézményes világ által diktált normák fenntartására a szellemi és spirituális életben egyaránt. Láthattuk, hogy a kortárs intézményes oktatás realitásaira válaszoló misztikus művek (Suso, Rolle vagy a *Cloud of Unknowing* szerzője) éppen ennek a világnak egy ideális ellenpontját teremtik meg, mely azonban képeiben és koncepcióiban ugyanúgy az iskolák világából nő ki. E szerzők műveiben az akadémia megjelenítése tehát egyáltalán nem egy tőlük idegen világ irodalmi integrálását jelenti.

Amint azt – Kerby-Fultonra is hivatkozva – jeleztem, az akadémia és a nem intézményes világ kategorikus szembeállítása nemcsak hogy torzította volna az elemzési észrevételeimet, de teljességgel lehetlenné tette volna azoknak a részleteknek a feltárását, melyek – bár nem tanúskodtak paradigmaváltásról – az adott paradigmán belül alternatív álláspontokat kezdtek el felvázolni. Még Thomas Netter of Walden vagy Nicholas Love hivatalos tekintéllyel is megtámogatott könyvei is olyan érvelési és szövegértelmezési stratégiákkal kísérleteznek, melyeket ugyanezek a hivatalos tekintélyek más szerzők (pl. Wyclif) esetében nem toleráltak. Suso *Horologium*ának angol szerző-fordítója szintén kettős utat követ az eredeti merész látomás tolmácsolásában: miközben a szöveg eredeti „határtalanságának” korlátozására, az intézményes kritika mérséklésére törekszik, a szerzői tekintély és a tudás megszerzésének és átadásának határait mindkét oldalról – belülről és kívülről – is igyekszik megtapasztalni, ami által éppen az általa fenntartandó határok érzete mosódik el. Ahogy végül saját magának nem engedélyezi a korlátlan szerzői szabadságot, az általa lefordított iskolában sem bontakozik ki a bölcsesség útján járó emberi szellem szabadsága. Fordításának alappillére marad a „Noli altum sapere” szellemi tilalomként való

értelmezése, s így a fordító saját művén belül – a lelkivezetés mikrovilágában - újra megteremt a tekintély akadémiai vízióját.

A merész következtetések előtti megtorpanás nemcsak a Suso-fordítás jellemzője. A bátrabb gondolatfelvetésektől a biztonságosabb konklúziókhöz való visszatáncolás a disszertációban elemzett két drámai (és színházi?) mű alapgesztusa. A misztériumepizód, melynek nyitánya egy szellemileg száraz, hierarchikus és öntelt akadémiai világot állít pellengérré, végül integrálja az intézményes tanítást a krisztusi kinyilatkoztatással. A mű állásfoglalásában nemcsak a hagyományos ráció-hit szembenállás feloldására tett törekvés van jelen, hanem a megismerés szinte kizárólagos útjának tekintett, támadható intézményrendszer – legalábbis annak számos elemének – rehabilitálása. A misztériumjáték doktorainak tudománya egy átfogó értelmezési keret híján összedől, ám ezt az „értelmezési” keretet Krisztus „racionális epifániája” pótolja. A misztériumepizód hatalmas erőket mozgat meg, hogy racionálisan – ez esetben nyelvi síkon – érthetővé és átélhetővé tegye a megismerés útjának azt a vegyes paradigmáját, mely elveti a tisztán racionális vagy csak spirituális megközelítés szélsőségeit.

A moralitás írója mintegy a wyclifí gondolatmenetet követve eredezteti az emberi logikát és szillogisztikus gondolkodást Lucifer stratégiájából. Ezzel szembe állítja Krisztus iskoláját, amelyből szembetűnően hiányoznak a logikus következtetések és a rávezetési módszer. Az intézményes tanulás módszerei Lucifer iskolájában vannak jelen. A dráma logikájából következik, hogy a bűnbeesés utáni nyelvre és logikára épülő tudomány nem vezethet a teljes megismeréshez (azaz e módszerek legfeljebb csak leírni képesek a bűnbeesés előtti „tisztá” lélek állapotát), ugyanakkor a bűnbeesés előtti lélek sem találhatja meg helyét abban a nyelvben és érvelésben, ami a tudomány önmagára való reflexiójának képességét tanúsítja. A moralitás a két iskola összeegyeztethetlenségére épül. Nemcsak módszereikben térnek el, hanem teleológiai horizontjukban is: Lucifer iskolájában minden megismerhető, de a megismerés független a lelki gazdagodástól. Krisztus iskolája egy lelki élményre előkészítő út, melyben végül az egyéni előrehaladás tapasztalata határozza meg a tanulás minőségét. A moralitás elválaszthatatlanul egyesíti az intézményes tanulást és a lelki üdvösséget, s ezzel a szerző egyszerre igazolja az intézményes oktatás létjogosultságát, és utasít el minden olyan intézményes rendszert, mely szem elől téveszti a megismerésnek és tudásnak a racionális szint felett kijelölt végcélját.

Végezetül Reginald Pecock több síkon zajló vitája a kor egyházi tekintélyeivel és az akadémia képviselőivel egész munkám emblematisztikus zárófejezetét alkotja. Bár a chichesteri püspök szerzői tekintélyét és idiómáját meghatározó stratégiáit a lollardok kelléktárából

kölcsönözte, Pecoock mindvégig bevallotta is az ortodoxia – és az intézményes vallás és tudás – védelmében írta meg műveit. Tevékenységét Bouchier, canterburyi érsek utólag a páli tabuk átlépésével bélyegezte meg, s ezzel a többféle problémára kihegyezett – sokszor politikai konnotációkkal színezett – vitát az egzegetikai hagyomány keretei közé kényszerítette. Egyháztartománya papjaihoz írt levelében az érsek arra figyelmeztette a címzetteket, hogy Pecoock eretnekpere és hivatalos visszakozása után is sokan vannak még, akik könyveit tanulmányozva a szellemi hübrisz ősi hibájába estek, mivel „plus sapere conantes quam oportet” (Róm. 12:3), amivel a jelenséget és a püspök nevével fémjelzett problémát a Róm. 11:20 passzusának árnyékába rendeli. Bouchier nem hagy kétséget afelől, hogy a hivatalos értelmezés jottányit sem változott Szent Pál rómaiakhoz írt intelmének kérdésében, s a Pecoock-vitát is egy kései (vagy korai?) egzegetikai fellángolás meddő tetemrehívásának tartja. A püspök álláspontját következetesen a páli passzussal megbélyegző érsek azonban arra a több évtizedes szellemi forrongásra hívja fel figyelmünket, melyről a disszertációmban elemzett művek tanúskodnak. S bár e próbálkozásokat a hiábavaló emberi kíváncsiság kudarcával teszi egyenlővé, a páli értelmezést akaratlanul is egy új elemmel bővíti: az „altum” keresésére induló erőfeszítések valójában már nem a megismerhetetlen „magasságok” tabuját veszélyeztetik, hanem a tudás és szellemi kiteljesedés kézzel fogható horizontális dimenzióit.

A DISSZERTÁCIÓ SZERKEZETE

BEVEZETÉS

1. AZ IRODALMI KORPUSZ ISMERTETÉSE

1.1. Misztikus szövegek

1.1.1. Suso *Horologium Sapientiae* c. írásának közéngol fordításai

1.1.2. A *Wisdom* [Bölcsesség] c. moralitás

1.2. Krisztus a zsinagógában misztériumepizód az N városi közéngol misztériumciklusból

1.2.1. A ciklus kéziratának elemzése

1.2.2. Az N városi misztériumjátékok kompozíciós elvei

1.3. Reginald Pecoock püspök írásai körüli polémia tanúszövegei

2. AZ AKADÉMIA TOPOSZAI AZ ANGOL MISZTIKUS HAGYOMÁNYBAN

2.1. Az intézményes tanulás képei a XIV. századi angol misztikus hagyományban

2.1.1. A „tudatlanok” perspektívája: Julian of Norwich

- 2.1.2. A tanult misztikusok
 - 2.1.3. Új autoritások az intézményen kívül
 - 2.2. Henry Suso *Horologium Sapientiae* c. írása
3. SUSO VIZUÁLIS ÉS SZÍNPADI RECENZÍÓI
- 3.1. A *Wisdom* c. moralitás Suso-idézete
 - 3.1.1. A moralitás főbb eltérései Suso szövegétől
 - 3.1.2. A moralitás központi motívuma: az iskolák alternatívái
 - 3.1.3. Ártatlan gondolkodás és az elme paradicsomi állapota
 - 3.2. Misztika és akadémia különös találkozása egy illusztrált Suso-kéziratban: MS British Library, Add. 37049
4. KRISZTUS A ZSINAGÓGÁBAN AZ N VÁROSI MISZTÉRIUMCIKLUSBÓL
- 4.1. A misztériumepizód párhuzamai a középkori misztériumciklusokban
 - 4.2. Az N városi epizód különlegessége
 - 4.2.1. A misztérium és az apokrifák
 - 4.2.2. Az akadémia bírálata: a megismerés és a tudás megszerzésének különböző útjai
 - 4.2.3. Az anyanyelv fogalmi próbája
 - 4.2.4. A tudás erkölcsi és teológiai vetületei
5. A PECOCK-POLÉMIA
- 5.1. A polémia a kortárs források tükrében
 - 5.1.1. A narratíva hivatalos verziója
 - 5.1.2. A vita lecsapódása a krónikairódalomban
 - 5.1.3. Thomas Gascoigne narratívája mint egy akadémiai ellenverzió
 - 5.2. Pecoock írásainak tágabb háttere
 - 5.2.1. Nicholas Love
 - 5.2.2. Thomas Netter of Walden és az akadémiai hagyomány kényszerítő ereje
 - 5.3. Pecoock elmélete a tudásról
 - 5.3.1. Pecoock kulcsfogalma: a “kunynyal vertues”, azaz „szellemi erények”
 - 5.3.2. Az új szerzői tekintély megteremtésének eszköze: a retorika
 - 5.3.3. Tudás a ráción túl? Ráció és hit
 - 5.3.4. A pecocki korlátlan ráció határainak meghúzása. A Pecoock-polémia belső korlátai

KONKLÚZIÓ

MAGYAR NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÁS

FÜGGELÉKEK

A: A MS British Library, Add. 37049 intézményes tanításra reflektáló ikonográfiai programjának illusztrációi

B: Az ikonográfiai programhoz tartozó kiadatlan szövegek közlése

BIBLIOGRÁFIA

AZ EGYES FEJEZETEK FŐBB KÉRDÉSFELVETÉSEI ÉS MEGÁLLAPÍTÁSAI

SUSO *HOROLOGIUM SAPIENTIAE* C. DIALÓGUSA ÉS KÖZÉPANGOL FORDÍTÁSAI

Suso személyes hangvételű iskolakritikáját, mely egy allegorikus misztikus vízióba ágyazódik a lelki fejlődését elbeszélő dialógus második könyvében, a középanyol átdolgozások az akadémiai világ ellenében felmutatott alternatívának értelmezik, s következtetéseit a devóciós gyakorlatok és a lelkivezetés tapasztalataira fordítják le. Bár a Douce 114 jelzetű kéziratban fennmaradt változat nagy vonalakban tanúja annak a folyamatnak, amit Lovatt nyomán Suso angliai „megszelídítésének” nevezhetünk, a fordító-szerző kényesen egyensúlyoz külső és belső tekintélyelv között: egyszerre igyekszik egy olyan szöveget alkotni, mely önmagánál fogva autoritás, ugyanakkor a szerző a tekintély és szerzőség normáit az akadémiai minták átvételével kívánja a lelkivezetés (nem akadémiai) világára alkalmazni. E kettős mérce azonban bizonyos normák felülírásához, illetve ellentmondásokhoz vezet:

- ❖ A fordító-szerző szakít azzal a dichotómiával, amely a „clergialie” fogalmával (az intézményes tudással felvértezett, ugyanakkor az üdvösséghez szükségtelen vagy kimondottan meddő ismereteket felhalmozó beavatottak útja) a megváltó igazságot (többnyire a spirituális megközelítést hangsúlyozó megismerés útja, mely az egyéni megvilágosodásban csúcsosodhat ki) helyezte szembe. A fordító kiegyensúlyozó álláspontja viszont azt sugallja, hogy számára az intézményes út egy módszereiben eltérő, de céljaiban végeredményben azonos alternatívája annak a megismerési folyamatnak, amit ő a saját „egyszerű elméjére” („simple kunnyng”) transzformál.
- ❖ Ugyanez a kettősség jellemzi fordítási stratégiáját: az eredeti szöveget szembetűnően átszerkeszti, és azt saját olvasójának igényeihez idomítja. S bár Suso munkáját az akadémia beslő szóhasználatára („clergialie teremes”) fogékony nyitottsággal közelíti meg, ugyanezt a területet elzárja olvasója elől.

- ❖ A fordító beavatkozásai a szövegbe, illetve annak átszerkesztésébe és megnyirbálásába (pl. eltünteti a bölcsesség alakjának hermafrodita természetét, vagy a párbeszéd második részében, a szeretet szellemi akadályokon túlemelkedő iskolájában visszaidézi a tudás korlátaival kapcsolatban felvetett korábbi dilemmákat) azt igazolják, hogy a fordítónak nem volt célja a szöveget a lelkivezetésnek arra a konkrét helyzetére alkalmazni, amelyre a szöveg készült (a fordító a művet lelki lányának, egy meg nem nevezett ismeretlen hölgynek ajánlja a lelke épülésére), hanem az intézményes oktatás modelljét választotta a dialógus átfogó keretének.
- ❖ A fordítás összességében egy bizonytalan kísérlet a megismerő kérdező/tanítvány szabadságát korlátozó határok újraírására, illetve átrajzolására: a tanítvány (és hangja mögött a fordító-szerző) nem tud lemondani az általa szükségesnek ítélt önkorlátozásról a tudás megszerzésének útján.

A WISDOM [BÖLCSESSÉG] C. MORALITÁS

A moralitás első jelenete Suso *Horologium*ának egy részletét építi be a Bölcsesség/Krisztus és Anima közti dialógusba. Suso hatása azonban nemcsak a *Horologium* idézetében érezhető, hanem a második jelenet parafrázisalkotásaiban is. Lucifer „iskolája” (a Bölcsesség iskolájának nyitánya utáni ellenpólus) szó szerint idézi vissza a Bölcsesség leckéjét, és pontról pontra megismétli az első jelenet főbb konklúzióit. A tervszerűen és szinte didaktikusan felépített érveléstani mesterkurzusa azonban a bölcsesség intézményen kívül (az első jelenet kinyilatkoztatásában) fogant definícióját manipuláló tudományoskodással forgatja ki. A Lucifer és Elme közti párbeszéd a moralitás lényegi kérdéseit tárja fel:

- ❖ Miben különbözik egy tudomány természetes (tanulatlan) gyakorlata és elmélete?
- ❖ Milyen kapcsolatban áll egymással a romlatlan (bűnbeesés előtti) emberi elme természete és működése (azaz logikája) a bűnbeesés utáni „logikus állapottal”?
- ❖ Fel volt-e a bűnbeesés előtti lélek vértézve a csábítás (a logika vagy azzal való visszaélés csapdájának) elkerülésére?

A drámaíró Wyclif nyomán (hatására?) kétli, hogy a racionális megismerés és tudás (azaz tudományos rekonstrukció) útján vissza lehetne térni az elme romlatlan (édeni) állapotához. Abban azonban nem követi Wyclifet, hogy a tudományos érvelést magával a bűn csapdájával, illetve a bukott emberi gondolkodással azonosítsa. Ahogy a moralitás a képeket (a színpadi képet és tágabb értelemben az emberi érzékelés számára hozzáférhető látványt) kétélű eszközöknek ábrázolja, melyek egyszerre okai a bűnbeesésnek és a megváltásnak, az akadémiai módszerek is kettős színben tűnnek fel (azaz önmagukban véve nem jók, és nem

rosszak). Bár Lucifer kurzusa könnyen kínálja magát egy olyan értelmezésnek, miszerint iskolája a hiábavaló logikai spekulációk paródiája, művének keserűbb következményét és a moralitás tágabb értelmezési keretét is figyelembe véve, a dráma az önpusztító (önáltató) akadémiai attitűdök kritikája, amely „a kegyelem reménye nélkül” (Donald Baker) ragaszkodik görcsösen a szellem, a meggyőzés és a szószerinti értelmezés körkörös útjaihoz.

MS BRITISH LIBRARY ADD. 37049

A British Library fenti kéziratának utolsó oldalai meglepő ikonográfiai programmal bővítik a Suso-részleteket is tartalmazó, rendkívül eklektikus tartalmú devóciós gyűjtemény anyagát. A szavak és képek kapcsolatának elemzéséből a következő következtetéseket vontam le:

- ❖ A (British Library) Add. 37049 jelzetű kézirat képi ábrázolásokat használ az intellektuális gátak (és félelmek) és szabadság ellentmondásainak feloldására.
- ❖ A kéziratot lezáró ikonográfiai program a kézirat tartalmára vonatkozó akadémiai igényt teszi láthatóvá. A másoló-illusztrátor olyan nem-akadémiai szövegeket von az intézmény fennhatósága alá, melyek hagyományosan nem a tudományos megismerés útját képviselik.
- ❖ Ugyanakkor az ikonográfia azt a folyamatot ábrázolja, melynek során az intézmény saját legitimitását kölcsönözve fogad be a kánonba új műveket. Így az autoritásokkal egy sorba kerülnek a kevéssel korábban még vitatott tekintélyű misztikusok írók (pl. Richard Rolle).

KRISZTUS A ZSINAGÓGÁBAN MISZTÉRIUMEPIZÓD AZ N VÁROSI MISZTÉRIUMCIKLUSBÓL

Annak ellenére, hogy a vizsgált N városi misztériumepizód nem idézi Szent Pál rómaiakhoz szóló intését, e misztériumjáték kiemelkedő és egyedi példáját nyújtja az intézményes tanulás világának intézményen kívüli ábrázolására. Az epizód (és közvetve a teljes ciklus) fő problémája a tanítás intézményes igényének összehangolása a csak Krisztust illető „solus magister” elvével. A drámaíró – inkább irodalmi konvenciók, mint egyéni tapasztalatok felhasználásával – ábrázol egy tekintélyével visszaélő iskolarendszert (valójában a tanulás útjának egy korabeli sematikus vázlata). De az epizód nyitóképek elmarasztaló kritikája után a szerző Jézus elvesztésének és megtalálásának történetét dramatizálva, rehabilitálja az intézményes tanulás misszióját.

- ❖ A drámaíró az oktatás számos elképzelését elegyíti az intézmény és képviselőinek ábrázolásában (az apokrif evangéliumok gonosz vagy tudatlan tanítói, illetve a tudás tartalmának egészen eltérő szintekre való lebontása), melynek következtében

szétzilálódik az a keret, ami összefoghatná e tartalmában és szellemében is sokoldalú intézményt.

- ❖ Krisztus színpadi „epifániájával” egy új minőségű tudás jelenik meg a darabban, amit a szerző következetesen bölcsességnek („wisdom”) nevez. Krisztus és a zsinagóga doktorainak párbeszédében az emberi (és intézményhez kötődő) „wit” („emberi ismeret”) fokozatosan alárendelődik a bölcsességnek.
- ❖ Az intézmény kezdeti dezintegrációja Krisztus saját megtestesülését értelmező (tehát a nyelv által bizonyos fokig racionalizálható) jelenlétével véget ér, és a tudás és megismerés rendszere egy átfogó értelmezési keretbe kerül. Az akadémiai értelmezések és az isteni kinyilatkoztatás a nyelvben találkoznak: az epizód szerzője a szellemi kategóriákat leíró definíciók megalkotásából és azok ütköztetéséből alkotja meg drámáját.

A PECKOCK-VITA

A Reginald Pecock püspök alakja és írásai körül fellángoló vitában írt állásfoglalások elemzése rávilágított a „fent és lent” behatárolására vagy megnyitására tett kísérletek veszélyeinek és kockázatainak különböző értékeléseire. Az egyazon narratívát feldolgozó szövegek összevetései feltárták a Pecock által felvetett problémák akadémiai és falakon kívüli (ez utóbbin belül is a tekintéllyel rendelkező vagy azt nélkülöző) vetületeit.

- ❖ Thomas Bourchier canterburyi érsek hivatalos narratívát teremtő verziója, mely az egyháztartománya papjaihoz írt levelében ítéli el azokat, akik Pecock könyveit olvasva a hiú kíváncsiság bűnébe esnek, nem bonyolódik bele az akadémiai diskurzusba. A vitát a két Szent Pál-i passzus (Róm. 11:20 és Róm. 12:3) körüli egzegetikai viták kereteibe kényszerítette bele.
- ❖ A kortárs vagy közel kortárs népszerű és monasztikus krónikák a hivatalos verzió elemeit bővítették tovább, ami azt is szemlélteti, hogy a kor meghatározó, hivatalos (tekintéllyel felruházott) értelmezései hogyan alakítják a kollektív emlékezetet.
- ❖ Thomas Gascoigne teológiai szótárának szócikkeiből kiolvasható, Pecock ellen kihelyezett kritika a vita hivatalos értékelésével egy akadémiai alternatívát állít szembe. Ez az egyetlen olyan „hozzászólás”, amely azon az alapon támadja a püspököt, hogy minden igyekezetével aláássa annak tudományos alkalmasságát, s érvelését is azért veti latba, hogy Pecock „pro forma” hiányosságait igazolja. A vitát tehát úgy akarja csírájában elfojtani, hogy Pecockot diszkvalifikálja az intézményes normák által meghatározott körből, s ezáltal magát a problémát is száműzné a falakon

kívülre. Érdekes, hogy a Pecoock-vitában éppen a tudományos „elhallgattatás” lehetősége jelentette a legvalószínűtlenebb forgatókönyvet a püspök ellen indított eljárásban.

A Pecoock írásaira és az azokból kiolvasott szándékokra válaszoló szövegek elemzése végül arra is rámutatott, hogy a tudásról és annak megszerzéséről szóló diskurzus értelmezését alapvetően a kifejtés formája és módszerei határozták meg.

PUBLIKÁCIÓK

- „Quaedam Catholicae Fidei Contraria: The Platonic Tradition of the Early Medieval Commentaries and Translations of Metre III. 9 of Boëthius’ *Consolatio Philosophiae*,” in Kathleen E. Dubs (szerk.): *What Does It Mean? Pázmány Papers in English and American Studies*. 3. Piliscsaba: Pázmány Péter Catholic University, 2004, pp. 57-77.
- „Meditation on the Cross in Late Medieval Devotion and Mystery Plays,” in Bényei Tamás, Donald E. Morse, Szaffkó Péter, Virágos Zsolt (szerk.): *HUSSE Papers 2003. Literature and Culture*. Proceedings of the 6th Biennial Conference of the Hungarian Society for the Study of English. Debrecen: University of Debrecen, 2004, pp. 268-274.
- „Az angol misztériumjátékok gyökerei a ferences spiritualításban,” in Óze Sándor és Medgyesy Schmikli Norbert (szerk.): *A ferences lelkiesség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*. II. Művelődéstörténeti Műhely: Rendtörténeti Konferenciák 1/2. Piliscsaba, Budapest: PPKE BTK – METEM, 2005, pp. 705-728.
- „La tradition bourguignonne des représentations de la Passion à la fin du Moyen Age. *La Passion de Biard: un témoignage d’une dévotion personnelle*,” *Le Moyen français* 57 (2005), pp. 195-202.
- „Language and Experience of Wisdom in the Pageant of Christ and the Doctors of the *N-Town Mystery Cycle*,” in Kathleen E. Dubs (szerk.): *Now You See, Now You Don’t*. Pázmány Papers in English and American Studies. Vol. 4. Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2006, pp. 75-86.

KONFERENCIA-ELŐADÁSOK

- „Meditation on the Cross in Late Medieval Devotion and Mystery Plays: The Transformation of Mystery Plays from Stage Texts into Texts of Private Devotion in the Late Middle Ages.” Előadás a HUSSE (Hungarian Society for the Study of English) konferenciáján. Debrecen: Debreceni Egyetem, Anglisztika Tanszék, 2003.
- „A Theatre Text in Late Medieval Devotion: The *Passion Play of Autun*.” Előadás a „Historiográfia és irodalom a burgundi hercegek udvarában” c. konferencián. Louvain-La-Neuve, Belgium: Université Louvain-La-Neuve, 2003.

- „Language and Experience of Wisdom in the Pageant of Christ and the Doctors of the *N-Town Mystery Cycle*.” Előadás a HUSSDE (Hungarian Society for the Study of Drama in English) konferenciáján. Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Angol Tanszék, 2004.
- „Preaching and Liturgy in the *N-Town Mystery Cycle*: Interpretation of the Allegorical Figure of *Contemplacio*.” Poszterelőadás az International Medieval Sermon Studies Society XIV. szimpóziumán. Lyon, Franciaország: 2004.
- „Intellectual Mysticism – Anti-Intellectual Learning: Texts Reflecting on the Dilemmas of 15th-Century Intellectuals in England.” Előadás a HUSSE (Hungarian Society for the Study of English) konferenciáján. Veszprém: Veszprémi Egyetem, Angol Tanszék, 2005.
- Az International Medieval Sermon Studies Society XV. szimpóziumának szervezése az MTA „Fragmenta Codicum” kutatóműhelyének, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Közép-Európa Egyetem (CEU) együttműködésével. Piliscsaba, Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK – CEU, 2006 júliusa.
- „The Boundaries of Reason in the Writings of Reginald Pecock.” Előadás az ESSE (European Society for the Study of English) konferenciáján. London, Nagy-Britannia: University of London, Anglisztika Intézet, 2006. augusztus 29-szeptember 2.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Őszinte köszönettel tartozom:
mindenek előtt témavezetőmnek, Halácsy Katalinnak,
lektoromnak és irányadómnak, Kathleen E. Dubsnak,
jelen és jövőbeli bírálóimnak, Kantik Ghoshnak, Klaniczay Gábornak,
és akiket megnevezni most még nem tudok,
iskoláimnak, mestereimnek és a „falakon kívüli világ” tudóinak,
Nicole Bériounak, aki korábbi kutatásaimhoz nyújtott nagy segítséget,
feleségemnek és fiamnak,
szüleimnek
és minden olvasómnak.

